

İngilis dilində fransız mənşəli alınma sözlərin sinonimliyi**Rəmayə Asif qızı Mehdiyeva***Bakı Qızlar Universitetinin baş müəllimi***E-mail:** remayemehdiyeva@gmail.com**Rəyçilər:** filol.ü.e.d., prof. Ç.M. Qaraşarlı,
filol.ü.f.d., dos. K.A. Cəfərova**Açar sözlər:** sinonimlər, normanlar, paralellik, alınma sözlər, arxaikləşmə**Ключевые слова:** синонимы, норманны, параллелизм, заимствование, архаизация**Key words:** synonyms, normans, parallelism, borrowings, archaisation

Norman istilasından sonra fransız dili ingilis dilinin lüğət tərkibinə böyük təsir göstərdi. Orta ingilis dili dövründən fransız dilindən alınmış sözlərin miqdarı ondan əvvəl və ya sonrakı dövrdə digər dillərdən alınmış sözlərdən müqayisə olunmaz dərəcədə çoxdur. Nəticə etibarilə ingilis dilinin lüğət tərkibində german mənşəli sözlərin sayı kəskin şəkildə azaldı və onlar fransız mənşəli leksik təbəqə ilə əvəzləndi. Hazırda ingilis dilinin lüğət tərkibinin yarısını fransız mənşəli alınma təbəqə təşkil edir ki, bu da norman təsirinin olduqca böyük olduğunun nəticəsidir. Fransız dilindən ingilis dilinə böyük miqdarda söz alınmasına səbəb XI-XIII əsrlərdə normanların İngiltərədə siyasi hökmranlığı və fransız dilinin parlamentdə, məhkəmədə, kilsədə, məktəbdə və krallıq sarayında hakim mövqeyi idi. Bir çox fransız sözləri ingilis dilinin leksikasına XIII-XIV yüzilliklərin ikinci yarısında daxil olmuşlar. Fransız sözlərinin ingilis dilinə axını XIV yüzilliklərin ikinci yarısında özünün kulminasiya zirvəsinə çatmışdır. Məhkəmə işlərinin fransız dilində aparılması nəticəsində ingilis dilində çoxlu hüquq terminləri özünə yer etmişdir və bu gün də ingilis dilində həmin terminlərdən istifadə olunur.

Orta əsrlərdə tez-tez aparılan müharibələr, ordunun fransız dilində danışan şəxslərin komandanlığı altında olması sayəsində ingilis dilinin lüğət tərkibinə çoxlu miqdarda hərbi terminlər daxil olmuşdur. Fransız dilinin təsiri nəticəsində ingilis dilinin lüğət tərkibinə çoxlu sayda dini, moda, bəzək, qiymətli daş-qaş, kulinariya, balıq adları, ət, çərəz, meyvə fransız dilindən alınmış gündəlik məişət əşyaları və s. ilə bağlı söz və ifadələr alınmışdır. Fransız dilindən alınmış sözlərin arasında çoxlu miqdarda isimlər, feillər, sifətlər, digər nitq hissələri də vardır.

İngilis dilinin lüğət tərkibinə daxil olmuş fransız mənşəli sözlər ingilis dilinin semantik inkişafına böyük təsir göstərmiş, bu dildə sinonimliyinin və digər semantik hadisələrin meydana çıxmasına təsir göstərmişdir. Xüsusilə ingilis və fransız sözləri arasında sinonimlik bir çox dilçilərin diqqətini cəlb etmişdir.

Dilçi Derokinyi Orta İngilis dili mətnlərindəki ingilis-fransız sinonimliyini (acknowledge-confess, humble-lowly, goodness-mercy, assemble-meet və b.) üslubi baxımdan dəyərləndirir.

İngilis dilində sinonimliyinin xüsusilə geniş yayılmasının səbəbi ingilis dilinə eyni məfhumu bildirən yüzlərlə sözün daxil olmasıdır. Göstəriləyinə görə, ingilis dilində fransız mənşəli sinonimlər dilin bir çox səviyyələrində- ümumxalq, ədəbi, elmi dil üslublarında rast gəlinir.

Rise - mount

Ask – question

Goodness – virtue

Fast – firm

Fire – flame
 Fear – terror
 Holy – sacred
 Time – age

Bu sinonim cütlərində ilk söz ingilis, ikinci isə fransız mənşəlidir. Fransız mənşəli alınmaların təsiri altında bir çox ingilis sözləri dildən sıxışdırılmış və arxaikləşmişdir.

Misal üçün fransız mənşəli **army** (“ordu”) anglo – sakson dilində işlənmiş üç doğma sözü dildən çıxarmışdır: **here** (the worrying body), **field** (the travelling body) və neytral semantikalı werod.

Fri, wig və **sig** sözləri əvəzinə ingilis dilində **peace, war, victory** sözləri işlənməyə başlamışdır. **Warrior** (“döyüşçü”) sözü isə anglo-sakson mənşəli **cempe** sözünü sıxışdırıb çıxartmışdır.

Qədim ingilis dilindəki **witenagemot** (“ağsaqqallar şurası”) fransız mənşəli parlament (fransız parlament “söhbət”) ilə əvəzlənmişdir.

İngilis mənşəli **cyne-lic, cyne-stol, cyne-helm, cyne-gierd** aşağıdakı fransız sözləri ilə əvəzlənmişdir, **royal, throne, diadem** və yaxud **crown, spectre**.

Dryhten və **frea** eyni mənalı **prince** fransız sözü ilə əvəz olunsada, ingilis mənşəli lord qorunub qalmışdır.

Fransız mənşəli **people** və **nation** qədim ingilis dilindəki **theod** sözünü əvəz etmişdir.

Qədim ingilis mənşəli **sacn** fransız mənşəli **case** və **suit** ilə əvəzlənmişdir. Qədim ingilis dilində işlənmiş **dema (judge), deman (to judge)** fransız sözləri ilə əvəzlənsədə, **deem** hələ də «fikirləşmək», «nəzərdə tutmaq» anlamında işlənməkdə davam edir.

Qədim ingilis mənşəli **cythere (witness), firen (crime)** və **sculdig (guilty)** sözləri də dili tərk etmişdir.

Fransız mənşəli **prison, justice** doğma **rithoew** və **cwoertoem** sözlərini sıxışdırıb ingilis dilindən çıxarmışdır.

Məişət leksikasına aid fransız mənşəli sinonimlər az saydadır (**poor-earn, turn -wendan**).

Norman işğalından sonra ingilis dili bədii ədəbiyyatda özünə yer etdiyi zaman fransız dilindən xeyli sözlər alınmışdır. Onların çoxu doğma sözləri əvəz etmişdir:

ancestor (fore-elders əvəzinə) “əcdad”, **beauty** (fairhood) “gözəllik”, **conscience** (invit) “şüur”, **library** (book-hoard) “kitabxana”, **treasure** (goldhoard) “xəzinə”, **agriculture** (earth-tilth) “kənd təsərrüfatı”, **residence** (wanstead) “qərargah”.

Norman işğalından sonra ingilis dilində bəzən fransız sözü dildən çıxmış, lakin bununla yanaşı onun təsiri altında arxaikləşmiş doğma söz də istifadədən çıxmışdır. Bəzən ədəbi dildən çıxmış ingilis sözü dialektlərdə mühafizə olunmuşdur. Misal üçün, qədim ingilis dilindəki **eam** fransız mənşəli **uncle** ilə əvəzlənmişdir, lakin **eam** şotland dialektində hələ də işlənməkdədir.

Qədim ingilis dilindəki **ander** fransız dilinə məxsus **envy** (“həsəd aparmaq”, “qısqanmaq”) ilə əvəzlənmiş və hətta eyni kökdən olan **anaig** (sifət) və **andian** (feil) sözləri də istifadədən çıxmışdır.

Qədim ingilis dilindəki **blead** fransız dilindən alınma **flower** ilə yanaşı, işlənmiş və bu paralellik XIII əsrdək davam etmişdir. XIII əsrdən sonra **bleo** “gül” sözü yalnız dialektlərdə **blee** şəklində işlənməkdə davam etmişdir.

Aşağıdakı qədim ingilis sözləri də fransız alınmaları ilə əvəz olunmuşdur:

eldu-age, adi-disease, lof-praise, lyft-air, wuldor-glory, earm-poor, slithe-cruel,

gecynde-natural, wlitig-beautiful və s.

Gördüyümüz kimi, doğma sözlərin arxaikləşməsi onun törəmələrinin də istifadədən çıxmasına yol açmışdır (wuldor, wuldrig, wlite wlitig).

Bir çox doğma ingilis feilləri də fransız alınmaları ilə əvəz olunmuşdur: **andettan** (confess) “boynuna almaq”, “etiraf etmək”, **beorgan-preserve** “qorumaq”, buldan-defend “müdafiə etmək”, **belifan - remain** “qalmaq” və s.

Fransız dilindən alınma sözlərin bir qrupu ingilis sözlər ilə sinonimlik cərgəsi təşkil etmiş və onlar arasında üslubi çalarlıq fərqi ortaya çıxmışdır: **town - city, work - labour, body - corps, ghost - spirit, room - chamber, begin - commence, end-finish.**

İsim və sifətlər arasında bele sinonimik sıralar müşahidə edilir: **foe-enemy** “düşmən”, **home - domicile** “ev”, **homely-domestic, unlikely - improbable, bold- courageous.**

Fransız alınmaları çox zaman incə üslubi çalarlıqlar ifadə edir: **wish-desire, luck - fortune, bloom - flower, bough - branch, folk - people, deed - act, freedom - liberty, speech - language, beg - pray, heal - cure.**

Qədim ingilis dilində “qoxu” mənasında **stench** sözü işlənmişdir. Orta ingilis dili dövründə onu naməlum mənşəli **smell** sözü əvəz etmişdirlər. Eyni zamanda ingilis dilinə fransız mənşəli **aroma, odour** və **scent** sözləri də daxil olmuşdur. Hazırda smell sinonimik tərkibin aparıcı üzvüdür, digər üzvlər isə müəyyən müsbət və mənfi assosiasiyalarla bağlı olaraq işlənir. Məsələn, **stench** “pis qoxu” mənasındadır.

Sinonimik tərkiblərin ingilis mənşəli üzvləri çox zaman daha konkretir, onların sinonimik fransız cütləri isə nisbətən mücərrəd xarakter daşıyır: **freedom - liberty, friendship - amity, happiness - felicity, depth-profundity, love-charity.**

Bir çox hallarda alınma fransız sözü doğma sözü az işlək sinonimə çevirmişdir. **beautiful - fair** “gözəl”, **valley-dale, divide - cleave, tremble - quake, joyous - blithe, forestry - woodcraft, mirrow - looking - glass.**

Bəzi sinonimlərin üç dildə - ingilis, fransız, latın dillərində olduğunu görürük ki, bunu misalların köməyi ilə göstərmək olar. Məsələn,

rise - mount - ascend
to ask - to question - to interrogate
belly - stomach - abdomen
time - age – epoch
to gather - to assemble - to collect
to end - to finish - to complete
teaching - guidance - instruction
fast - firm - secure

Hər bir cərgədəki ilk söz ingilis, ikinci fransız, üçüncü latın mənşəli sözlərdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ingilis və fransız sözləri arasındakı fərqlər konkret üslubi əsasda olsa da, latın sözləri daha çox mücərrəd xarakter daşıyır.

Beləliklə, ingilis dilində leksik sinonimliyin inkişafında fransız dilinin təsiri böyük rol oynamışdır və nəticə etibarilə ingilis dilində üslubi baxımdan fərqlənən geniş ingilis-fransız sinonimliyi meydana çıxmışdır. Bu üslubi çalarlıqların dildə kommunikativ önəm daşması, zəngin ifadə xüsusiyyətlərinə malik olması həmin bəhsin tədqiqinin aktuallığını qoruyub saxlayır.

Məqalənin aktuallığı. Aktualıq ondan ibarətdir ki ingilis dilində fransız dilindən alınma sözlərin olması böyük əhəmiyyət kəsb edir və dilin leksikologiyasının zənginliyinə təkan verir.

Məqalənin elmi yeniliyi. Elmi yenilik ondan ibarətdir ki ingilis dilinin tarixi diferensiasiyası üçün fransız dilindən alınan sözlər əsas mənbə kimi dəyərləndirilməlidir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali məktəb müəllimləri, tələbə və magistrantlar, eləcə də elmi araşdırmalar zamanı tədqiqatçılar istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Serjeantson M. A. History of Foreign words in English. London, 1937.
2. Skeat W. Principles of English Etymology. London, 1949.
3. Smith R. The English language. New-York, 1982.

R.A. Məxtiyeva

Синонимия французских заимствований в английском языке

Резюме

Французские заимствования в английском языке являются большим источником стилистической дифференциации между англо-французских лексических параллеллов. Изучение данной синонимии имеет практическое значение в английской лексикологии.

R.A. Mehdiyeva

The synonymy of the French borrowings in the English language

Summary

The French borrowings in the English language are a great source for stylistic differentiation between English - French synonyms. Studying this synonymy practically is very important.

Readaksiyaya daxil olub: 01.09.2021